

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas complectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0140

LOG Titel: Caput Decimum Sextum. Nidus germinans. Roema soemot. - Sestiende Hoofdstuk. Het groeiend Nest

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

Radix constat ex binis oblongis testiculi, quorum unus & maximus minimus digitum longus est, & digitum crassus, plerumque ad latus positus, alter multo minor est & tenuior, directe sub planta positus, ac porro ex iis dependent pauca fibrillae potissimum sub caule, externe ruffae, interne albæ & aquosæ.

Huc usque omnia enarrata sunt, quæ sub nomine Angræci intelliguntur.

OBSERVATIO.

Orchidum varias & elegantissimas species habet *Cl. Breynii Centuria*. Cumque Orchidis minoris specie secunda convenit Orchis elatior, latifolia, Asphodeli radice, spica strigosa. *Sloan. Cat. pl. pag. 119. & Hist. Jam. vol. 1. Tab. 147. fig. 2.* huc spectat Bafala poulou Marabara *H. Malab. part. 12. Tab. 27.*

CAPUT DECIMUM SEXTUM.

Nidus germinans. Roema soemot.

Planta quædam est, quæ cum Angræco quodammodo convenit, sed peculiare constituit genus, ac nullibi nisi in arboribus crescit. Mirum est naturæ prodigium, sine patre vel matre enim provenit more omnium Viscorum, immo magis mirando modo, cuncta enim Viscra putantur ortum ducere ex fimo quarundam avium, sub quo putatur deglutitum & superfluum quoddam semen latere, sed plantæ hæc proveniunt ex substantia nidorum formicarum, in quibus antea nullum potuit latere semen, ac tamen quivis nidus formicarum peculiarem format plantam. Unde & hæc planta pro Zoophyto inter plantas haberi potest, quæ licet viridis, vivos tamen sustinet suos incolæ, duplex est ratione diversarum formicarum, quæ nidos formant. Primo *niger*. Secundo *ruber*.

Primo. *Nidus formicarum niger*, ex silvestribus dependet arboribus instar magni tuberis vel capitis, ex rotundo tuberosus, externe cinereus, verruculis oblitus, in quibus foraminula conspiciuntur uti in digitulis cum elevatis striis, quæ instar radiorum locantur undique circa locos, e quibus caules progerminant, ubi vero arbori adfixus fuit, apertus est, multis foraminulis seu valvulis distinctus, quæ introitus sunt ad cameras, multis brevibus fibrillis lateralibus, quibus sese arboribus figit, substantia ejus interna est alba & herbacea, ad oras virens, atque in ea multæ viæ intricatæ decurrunt instar Labyrinthi, quas formicæ inhabitaverunt.

Ad latera bini tresve lignosi excrescunt rami, rotundi, & in articulos distincti, pedem vel ulnam longi. Ad superiores articulos bina locantur folia sibi obposita, & quatuor simul aliquando crucem formant, aliquando non. Hæc sunt crassa, firma, glabra, instar illorum Angræci, quatuor & quinque pollices longa, binos lata digitos, superius obtuse acuminata sine costis & nervis, exceptis subtilibus quibusdam striis seu lineolis, quæ oblique antrorsum decurrunt, cum elevata linea intermedia loco nervi medii. In sinu superiorum foliorum simplex ac solitarius locatur flosculus, ex quatuor albis petalis constans, cum totidem albis granulis mediis. Ad latera hujus flosculi eodem in sinu varia locantur capitula verrucosa.

Secundo. *Nidus formicarum ruber* plerumque major est priore, magis bulbosus & rugosus, multis foraminulis & foveolis notatus, uti in Aurantio maximo Pompelmoes dicto, coloris magis virentis. Exterior mollis cortex separatus est ab interna herbacea substantia, atque intermedia sunt plures valvulæ uti in Apium nido, sed circa germina cortex densior & solidior est. Substantia ejus interna est herbacea & fucosa instar immaturi pomi. Germen alio provenit modo quam in priore, est enim cauliculus trigonus, striatus, & muscosus, ultra pollicem crassus, interne herbaceus, sed solidior & viridior altera substantia, cujus vertici foliorum fasciculus infidet, quæ illis Mangiorum similia sunt, sed majora & longiora, mol-

De wortel bestaat uit twee langwerpige balletjes, waar van de eene grootste een pink lang is, en een vinger dik, meest ter zyden uitstaande, de andere is veel kleiner en dunder, regt onder den struik staande, voorts behangen met eenige weinige vazelingen meest onder den stam, van buiten ros, van binnen wit en wateragtig.

Dus verre al 't gene, dat men onder de naam van Angrek verstaat.

AANMERKING.

Verscheide zeer fraaye soorten van de Orchis heeft de *Centuria* van de Heer Breyne, en met de tweede soort van de kleine Orchis komt overeen de hooger en breedbladige Orchis, met de wortel van Asphodil, en een strakke naauwe aaire van *Sloan. Cat. pl. pag. 119.* en de *Jam. Hist. eerste deel Tab. 147. fig. 2.* Hier toe behoort mede de Bafala poulou Marabara, van de *H. Malab. 12. deel; Tab. 27.*

SESTIENDE HOOFDSTUK.

Het groeiend Nest.

Daar is nog een plante, die met het Angrek eenige gelykenisse heeft, dog een byzonder geslagt op zig zelven maakt, en ook nieuwers anders dan aan de bomen wast. Het is een wonderlyk schepzel der natuur, een plante die zonder vader en moeder voort komt, op de manier als alle Mistels, ja wonderlyker, want alle Mistels zultineert men haaren oorspronk te hebben van den afgang zommiger vogelen, waar onder men oordeelt eenig ingeslokt en overgebleven zaad te schuilen. Maar deze planten weet men voor te komen uit de substantie van Mierenesten, daar inne te vooren geen zaad kan geweeft zyn, en egter ieder Mierenest, formeert een plante op zig zelfs, daar om dit gewas voor een Zoophyton onder de planten kan gebouden werden, zynde een groen gewas, en behoud nogtans zyne levende inwoonders. Het is tweederlei nabest onderscheid der Mieren, die de nesten maken. Ten eersten zwarte, en ten tweede roode.

I. Zwarte Mieren-nest hangt aan de wilde wout-bomen als een groote knoest of kop, uit den ronde bultig, buiten as-graauw, met kleine vrattjes bezet, daar in men kleine gaatjes vindt als aan de vingerboeden, met verbeve streepen, die als stralen staan rond om de plaats, daar de steelen uitschieten, daar bet aan den boom gezeten heeft, is bet open, met veele gaatjes of deure zynde den ingang tot de binnenste kamertjes, met veele korte vazelingen aan de zyde, waar mede het zig aan de bomen vast maakt, van binne is bet een witte kruidagtige substantie, aan de kanten groenagtig, en daar in ziet men veele gangen verwerft door malkanderen loopen gelyk een Labyrintus, daar de Mieren in gewoont hebben.

Uit de zyden komen twee of drie boutagtige takken voort, rond, en in leden verdeelt, een voet of een elle lang. Aan de bovenste leden staan twee bladeren tegens malkanderen, en maken met hun vieren zomtyds een kruis, zomtyds niet. Deze zyn dik, styf, glad, gelyk die van Angrek, vier en vyf duimen lang, twee vingeren breed, vooren met een stompe spits, zonder ribben, en zenurwen, behalven zuchtiele linien, die schuins na vooren loopen, en een verbeven streep in de midden, in plaats van de middelzenurwe. In den schoot van de voorste bladeren ziet men een enkel bloempje, van vier witte spitsjes gemaakt, met zoo veel witte korreltjes in de midde, te weerzyden van dit bloempje zitten aan de zelve schoot verscheide geele knopjes als vrattjes.

II. Het roode Mieren-nest is gemeenlyk grooter dan 't voorige, bultiger en rimpeliger, met veele gaatjes of kuiltjes, gelyk aan een Pompelmoes, ook groender van couleur. De buitenste weeke schorffe is afgescheiden van de inwendige kruidagtige substantie. En tussen beiden ziet men veele scheidvellekens als aan een Bijenest, doch omtrent het uitspruitzel zit de schorffe digter en vaster. De binnenste substantie is kruidagtig, en sappig als een onrype Appel. Het uitspruitzel komt op een ander manier voort als aan 't voorgaande. Want bet is een dikboekig gestreep mosagtig stammetje, ruim een duim dik, van binnen mede kruidagtig, dog harder en groender dan de andere substantie, boven op staat een bos bladeren, die van Mangi Mangi gelyk, dog grooter, en langer, week, en met

molliā, paucisque obliquis costis notata, post folia ex fruticulo flosculi progerminant hic & illic brevibus insidentes petiolis, qui parvi sunt & concavi instar caliculorum, in quatuor petala distincti & albi.

Fructus ignoti sunt. Hoc nido inveterato & in terram prolabente, sensim degenerat ejus substantia interna in filum tenue instar arenearum, sique casu pes in ea deponitur, cuti adhæret, & maligna excitat ulcera.

Nomen. Latine *Nidus germinans*; Malaice *Ruma sumot*, h. e. formicarum nidus. Amboinice *Ubuta*; Macassarice *Bantiala*.

Locus. Ambo dependent ex arborum truncis, qui durum & fissum habent corticem, tam in silvis in silvestribus, quam frugiferis arboribus, quales sunt *Coffassi* & *Duriones*. Prima species, uti dictum est, componitur a nigris, & altera a rubris formicarum speciebus, quæ pusillæ sed urentissimæ sunt, unde hi nidi non tractari possunt, quamdiu rubræ formicæ in iis nidulantur, quin ad fluvium trahendus talis sit nidus, & aliquamdiu in eo deponendus, quum vero per aliquod tempus deciderit, formicæ eum reliquerunt.

Videntur vero acrimonia sua corticem arboris irritare, & germinantem naturam in suos adtrahere nidos, qui primo ex terra & carioso ligno confecti sunt, nihilominus tamen mirandum est, nidum hunc particularem producere plantam cum arbore nullo modo convenientem, qualis nullibi observatur vel conspicitur nisi in his nidis.

Ufus ejus nullus mihi notus est, licet incolas viderim illos petere ex silva in usum quandam Medicum. In deciduis & putridis nidis pedes deponere quam maxime cavendum est ob rationem datam, quique fauciatum est, locum adfectum inlinire oportet quadam *Oryzæ* specie, *Bras pulot itam* dicta, in pultem cocta. In Amboina non multum notum est hos nidos nocere, sed quidem in Macassar, ubi cuncta venena maligniora sunt.

Interna herbacea medulla contrita, & Emplastri forma applicata magnis & duris tumoribus, eos maturat, sed simul parvum excitat pruritus.

Tabula Quinquagesima quinta

Ad Figuram primam *Nidum* exhibet germinantem formicarum nigrarum.

Figura secunda *Nidum* denotat germinantem formicarum rubrarum.

CAPUT DECIMUM SEPTIMUM.

Tuber regium. Uby radja.

Precedentes plantæ nobis occasionem præbuerunt, ut plures alias proferam spongiosas radices, quales sunt *Tubera* & *Boleti*, quorum quidam sunt edules, alii non. Inter edules excellit *Oeby radja*, non quia adfines est *Ubiis*, sed ob radicis similitudinem, quæ hujus plantæ primaria pars est.

Formam itaque habet *Ubi* ingentis, pugni magnitudine, immo aliquando infantis capitis, quædam etiam bulbosæ sunt radices, obliquæ, irregulares, tuberculis & foveolis notatæ sine ullis fibrillis, externe nigræ vel terreæ coloris, ita ut pro lapide crudo haberetur, immo a quibusdam reperta, qui eam non noverant, tanquam lapis projecta iterum est tuberosa hæc radix, sed substantia ejus multo lenior est, vix ligni vulgaris gravitatem habens, interne alba & sicca est instar *Cretæ*, & æqualis substantiæ, sine ullo sapore, non lenta sed granulosa, si masticetur, sed sicca & vetusta fatis dura est, ac vix dentibus confringi potest, ita ut secare vel radere eam oporteat, tota itaque hæc radix abscondita est mox sub terræ superficie, aliquando parum denudata, & nil præterea in ea conspicitur, sed pluvia calida & sole splendente vel tonitruo coelo ex ipso *Boletus* excrescit aliquando simplex, aliquando duplex, aliquando plures simul, quorum tamen semper unus maximus est.

Pecu-

met weinige schynze ribben, agter de bladeren uit het stammetje komen de bloempjes voort, hier en daar op korte steeltjes, zyn klein en wat bol als keltjes, en in vier blaadjes verdeelt, en wit.

De vrugten zyn nog onbekend. Dit nest oud geworden zynde, en op den grond gevallen verandert van binnen in dun gaarn als spinnewebbe, en als men by geval met een voet daar in trapt, blyft het aan de buid hangen, en maakt snoode zweeringen.

Naam. In 't Latyn *Nidus germinans*; in 't Maleits *Ruma sumot*; dat is Mieren-nest, in 't Amboins *Uhuta*; op Macassaars *Bantiala*.

Plaats. Men vindt ze beide aan de stammen der bomen hangen, dewelke een harde of opene schorsje hebben, zoo wel in 't booge wout aan wilde als aan vrugtbomen. *Coffassoe* en *Durions*-bomen, de eerste zoorte wert gemaakt, als gezegt, door swarte, en de tweede door roode zoorte van Mieren, welke klein dog zeer brandig zyn, daarom zyn deze nesten niet te bandelen, zoo lang de roode Mieren daar in zyn, of men moet het na een rivier slepen, en een tyd lang daar in dompelen, maar als men ze een langen tyd afgevallen vindt, zoo zynder de Mieren meest uit.

Het schynt, dat ze met hare scherpigheid de schorsje des booms prickelen, en de groeiende natuur daar uit in haar nest brengen, 't welk eerst van aarde en vermolzemt hout is gemaakt, niet te min is het nog al te verwonderen, dat dit nest een byzondere plante voortbrengt, met den boom geen gemeenschap hebbende, en diergelyke nergens gezien werd dan op deze nesten.

Gebruik. Daar van is my nog niets bekend, hoewel ik de Inlanders die uit het bos heb zien halen, om tot eenig Medicyn te gebruiken. In de afgevallen en verrotte nesten te trappen moet men zig wagten, om reden als vooren, en die zig daar inne bezeert heeft, zal den plaats bestryken met een zekere slag Rys, *Bras pulot itam* genaamt, gekookt en een papje daar van gemaakt. In Amboina boort men niet veel, dat deze neste schaden doen, maar wel op 't lant Macassar, daar dog alle fenynen kwaadaardiger zyn.

Het binnenste kruidagtig merg gewreven, en pleisters-gewys opgelegd, rypd de groote en harde geswellen, dog maakt een klein jeuken daar by.

De vyf en Vyftigste Plaat

Vertoont in de eerste Figuur het groeiende nest der zwarte Mieren.

De tweede Figuur wyft aan het groeiende nest der roode Mieren.

SEVENTIENDE HOOFDSTUK.

De Koninklyke Bol.

Het voorgaande gewas heeft ons occasie gegeven, om van meer andere spongieuse wortelen te spreken, als aardbollen en *Cambernoelien*, waar van sommige eetbaar, sommige niet zyn. Onder de eetbare munt uit het geene men *Oeby radja* noemt, niet om dat het uit de maegschap van de *Oebis* zy, maar na de gelykenisse van de wortel, dewelke in dit gewas het principaalste deel is.

Zy heeft dan de gedaante van een groote *Ubie*, sommige zoo groot als een vuist, sommige als een kind een hoofd, ook zyn sommige bolagtig, scheef, met bulten en kuilen, zonder eenige vazelingen, van buiten zwart of aardeverwig, zoo dat men 't voor een ruwe steen zoude aanzien, ook van veelen gevonden zynde, die het niet kenden, als een steen weg geworpen, dog het is veel ligter van substantie, kwaalyk zoo zwaar als gemeen hout, binnen is het zoo wit en droog als kryt, en van een eenparige substantie, gants zonder smaak, niet taai, vaert brokkelagtig in 't kaauwen, dog het gedroogde en oude valt redelyk bart, en kwaalyk om te byten, zoo dat men 't snyden of raspen moet, deze gehele wortel nu legt verborgen in de aarde, even onder 't risch, zomtyds een weinig blood, en anders ziet men niets daar aan, maar by warme regen met zonneschyn, en donderweer komt uit dezelve een *Kampernoelje* voort, zomtyds enkel, zomtyds dubbelt, zomtyds veele by malkander, dog waar van maar altyd eene de grootste is.

Zy